

Holan v anglickém a francouzském překladu

Sémantika, syntax a symbióza

CLARICE CLOUTIER

Vzpomněl jsem si tedy na svou matku...

Then I remembered my mother...

C'est alors que je me suis souvenu de ma mère...

(Holan 1999: 110–111; 1968: 58)

Tímto Holanovým veršem – v originále i v překladech – uvádím studii, která rozebírá anglické a francouzské překlady tří autorových básní, tematizujících postavu matky. Její důležitost pro Holana výstižně vyjádřil Vladimír Justl: „Jedinou jistotou tohoto světa, o jejíž existenci básník nepochybuje, je matka“ (Justl 1969: 45). „U Holana však nejde o oslavu tradičně chápaného mateřství. Jeho matka je také sestrou, milenkou i ženou, totální ženskou bytostí [...] Je to matka veškerého bytí, ne tedy jen fyzického zrození a běžné denní péče, ale sama podstata duchovní existence...“ (Justl 1985: 224).

Kvůli tomuto Holanovu mnohostrannému chápání matky musí překladatelé zachovat zdánlivou prostotu slov, kterou se vyznačují mnohé z jeho básní o ní, pro lepší porozumění jejich někdy složitému smyslu. Takto vytvářejí symbiózu mezi česky a nečesky mluvícími čtenáři. Otázky srovnávání překladů se tedy nezabývají jen volbou gramatiky a sémantickými vyjádřeními, ale vůbec ochranou originálního smyslu básnickových textů, jakkoliv subjektivně to pochopíme. Překlady jsou uvedeny v angličtině a občas i ve francouzštině, abychom viděli, co může čtenáře čekat v těchto jazykových oblastech.

Matka

Viděl jsi někdy svou starou matku
ve chvíli, kdy ti odestýlá postel,
zastrkuje, napíná, urovnává a hladí prostěradlo,
aby tam nebyla ani jedinká tlačící vráska?
Její dech, pohyb její ruky i dlaně
je tak láskyplný,
že jako minulý hasí dosud požár v Persepoli
a jako přítomný utišil už nějakou budoucí bouři
na čínském nebo jiném dosud neznámém moři...
(Holan 1964: 171)

První anglický překlad:

Mother

Have you ever watched your old mother
making up the bed for you,
how she pulls, straightens, tucks in and smooths the sheet
so you won't feel a single wrinkle?
Her breathing, the motion of her hands and palms
are so loving
that in the past they are putting out that fire in Persopolis
and now calming some future storm
off the China coast or in unknown seas...
(Weissbort 1991: 37)

Druhý anglický překlad:

Mother

Have you ever seen your old mother
when she was making your bed,
tucking in, pulling taught, straightening out and smoothing the sheet,
so as not to have even the tiniest wrinkle?

Her breath, the movement of her hand and palm
is so full of love,
as in the past, extinguishing the fire still raging in Persopolis
and in the present, have already pacified some future storm
on the Chinese or on some other heretofore unknown sea...¹

Francouzský překlad:

La mère

As-tu jamais observé ta vieille mère
quand elle faisait ton lit,
la manière dont elle tend le drap, l'arrange, le borde et le caresse
pour qu'il ne reste pas sur lui le moindre pli?
Sa respiration, le geste de ses mains et de sa paume
débordent d'une telle tendresse
que du fond des temps elle n'en finit pas d'éteindre l'incendie
de Persépolis
et aujourd'hui elle apaise déjà quelque tempête future
au large de la mer de Chine ou d'une mer encore inconnue...
(Holan 1994: 116)

Báseň Matka

Rozdíly mezi různými překlady básně Matka z knihy *Na postupu* (1964) se týkají nejsilnější součásti gramatiky, to znamená sloves. Český originál už v prvním verši „Viděl jsi někdy svou starou matku“ nevytváří časové možnosti minulosti v anglickém překladu, ale spíš výběr mezi aktivnějším slovesem „watched“ a pasivnějším, avšak originálu věrnějším „seen“. Francouzská verze pokračuje stejnou volbou jako první anglický překlad: „As-tu jamais observé.“

Dalším důležitým problémem je to, jak interpretovat v překladu mluvčího vyjádření času, například: „ve chvíli, kdy ti odestýlá

1) Překlad Clarice Cloutier.

postel“. Druhá anglická varianta a francouzský překlad nahrazují adverbium „kdy“ slovy „when“/„quand“, ale první anglická verze přenáší energii od adverbia na sloveso -ing formátu: „making up the bed for you“.

Tři možnosti v syntaxi sloves najdeme ve třetím verši, kde jsou slovesa, která popisují praktické děje, nabita emocemi: „[matka] zastrkuje, napíná, urovnává a hladí prostěradlo“. Řád sloves je zachován ve druhé anglické variantě stejně jako ve variantě francouzské. První anglický překlad však řád předělává – možná i z rytmičných a akustických důvodů. V obou anglických příkladech rozdíl mezi prostým přítomným časem oněch čtyř sloves a spíše aktivnější formou se sufixem -ing poskytuje dvě gramaticky věrné verze.

Další příklad důležitosti časových frází nalezneme ve dvou předposledních verších. Začínáme českým originálem: „že jako minulý hasí dosud požár v Persepoli / a jako přítomný utišil už nějakou budoucí bouři“. Gramatická paralela frází „jako minulý“ / „jako přítomný“ se posunuje k třetí, složitější formě věty „už nějakou budoucí bouři“. Komplikovanost časových sloves se nejsilněji projevuje v těchto dvou verších, kde odkaz na minulost přináší sloveso v přítomném času „hasí“, kdežto o verš dále sloveso v minulém času „utišil“ se vskutku týká přítomnosti.

Vzhledem k tomu jsou možnosti v překladech různorodé a složité. V první anglické verzi jsou vyjádřeny stejně v tom, co se týká minulosti („in the past“) a budoucnosti („some future storm“), ale liší se přítomností, kde přidání slova „už“ v překladu vytváří „and now calming some future storm“. Druhá anglická verze se snažila ochránit juxta pozici, uváděnou v básni: „in the past, extinguishing“ a „in the present, have already pacified“.

Zajímavý postup najdeme ve francouzském překladu, v němž je využita poetická fráze „du fond des temps“, která se často objevuje v liturgických a někdy i v básnických textech, aby mohla být vyjádřena minulost. I když překladatel takto uplatňuje svoji poetickou licenci, zůstává na úrovni Holanovy reflexe a dále prohlubuje univerzálnost tohoto smyslu. Závěr básně ukazuje, že je velice subjektivní, jakou verzi si vybereme. V tomto případě však všechny tři verze nemění podstatu básně.

Po letech u maminky

To je ta chvíle, kdy oheň v krbu
je třeba přikrýt popelem...
Udělají to ruce tvé staré matky,
ruce, které se třesou, ale ruce,
jejichž třesení je stále ještě mírou
ubezpečení... Zkolébán jimi usínáš
a je ti dobře... Obyčej, teplo, slast a klid,
důvěrnost dechu s něčím až rajsly zvířecím,
to obdarován být i darujícím,
když ztratíš sama sebe:
popírají, že by ti bylo přes čtyřicet.
A vskutku, zavzlykáš-li k ránu,
pak je to jenom proto,
že dítě se ze sna nikdy nesměje,
ale vždycky jen pláče... Dítě!
(Holan 1965: 11)

První anglický překlad:

At Mother's After Many Years

This is the time when the fire on the hearth
needs to be banked with ashes...
Your old mother's hands will do it,
hands which tremble, but hands
whose trembling is still the measure
of reassurance... Having been lulled by them you fall asleep
and it feels so good... Custom, warmth, delight and calm,
the breath's intimacy with something animal-heavenly,
to be both giver and receiver
when you lose yourself:
this denies that you could be over forty.
And indeed, if you should sob a little towards morning,
then it is only because

a child never laughs in his sleep,
but only cries... A child!
(Contemporary East European Poetry 1993: 205, 206)

Druhý anglický překlad:

At Mother's After Many Years

This is the moment when the fire in the hearth
needs to be covered with ashes...
The hands of your old mother do this,
hands that tremble, but hands
whose trembling is invariably still the measure
of assurance... Lulled by them you drift off
and you feel so good... Custom, warmth, delight and calm,
intimacy of breath with something animal-like from paradise,
to receive is also to be the giver,
when you lose yourself:
they deny that you could be more than forty.
And actually, if you sob as morning approaches,
then it's only because
a child never laughs because of a dream,
but always only cries... Such a child!²

Třetí anglický překlad:

Visiting Mama after Many Years

It's that moment when the fire in the hearth
must be covered with ashes...
The hands of your old mother will do it,
the hands that tremble, but the hands that
though trembling still grant

2] Překlad Clarice Cloutier.

assurance... Soothed by them, you fall asleep
and you feel well... Habit, warmth, bliss, and peace,
familiarity of the breath with something almost as
savage as paradise,
to be given is also to give,
when you lose yourself:
they deny that you are over forty.
And indeed, if you sob a little at dawn,
it's only because a child never laughs while dreaming,
it always cries... A child!
(Holan 1985: 53)

Francouzský překlad:

Des années plus tard, chez maman

Des années plus tard, chez maman
Voici venu l'instant de couvrir le feu
dans la cheminée avec de la cendre...
Ce sont les mains de ta vieille mère
qui le feront, des mains qui tremblent,
mais d'un tremblement qui est toujours la mesure
d'assurance... Bercé par elles tu t'assoupis
et tu te sens bien... L'habitude, la chaleur, la volupté et la tranquillité,
L'intimité d'un souffle qui exhale quelque chose d'animal,
presque paradisiaque,
que celui qui recoit soit aussi celui qui donne,
lorsque tu te perds toi-même:
tout nie que tu puisses avoir plus de quarante ans.
Et si vraiment au petit matin tu sanglotes,
c'est uniquement parce que
l'enfant ne rit jamais quand il rêve,
mais il pleure à chaque fois... L'enfant!³

3] Překlad Clarice Cloutier a Benoît Menier.

Báseň Po letech u maminky

Druhou přeloženou básní, která pochází z knihy *Bolest* (1965) a týká se motivu matky, je text *Po letech u maminky*. Pojednává rovněž o matčiných rukou, ale ty stejné ruce poněkud zčernaly, protože přikrývaly popelem oheň v krbu. Touto činností, která se taktéž odehrává doma, začneme rozbor překladů básně.

Zde již nejsou v popředí slovesa jako v básni *Matka*, nýbrž malé fráze – jako například: „To je ta chvíle.“ První anglický překlad vytváří spíš obraznou variantu: „This is the time“, narozdíl od doslovnějšího druhého a třetího anglického překladu, jakož i překladu francouzského: „This is the moment“ / „It's that moment“ / „Voici venu l'instant“. Používání slova „moment“ nebo „l'instant“ zužuje čtenářovu pozornost na uvedenou činnost, kdežto „time“ otevírá možnosti širší aplikace časového pojmu. Užití slovesa „banked“ v druhém verši prvního anglického překladu (místo „covered“, které nalezneme ve druhém a třetím překladu) pramení z jiného a poněkud zastaralého významu tohoto slovesa v angličtině. Význam však zůstává skoro stejný.

Rozdílným místem, které v našich čtyřech překladech nalezneme, je další malá fráze „a je ti dobře“. Intimita tohoto vyjádření v češtině je zachována ve druhé anglické variantě „and you feel so good“, stejně jako ve třetím anglickém překladu „you feel well“ a ve francouzském „et tu te sens bien“. První anglický překlad však význam fráze posouvá do univerzální roviny „and it feels so good“, což je v souladu s tím, co jsme pozorovali v případě první malé fráze „This is the time“. Tento poslední překlad vskutku zdůrazňuje akci matky na rozdíl od druhého a třetího překladu, které akcentují emoci prožívanou matčinyým potomkem.

Další možnost srovnání poskytuje třetí malá fráze uprostřed básně: „až rajscky zvířecím“. Její použití jako adverbialní není v překladu zcela nekomplikované, protože se slučuje adverbium a adjektivum, což vytváří spojení dvou slov, jež není běžné – je to však fenomén, který se u Holana často vyskytuje. Překlady zpracovávají složité aspekty básníkovy vyjádření: první anglický překlad zachovává krátkost a gramatiku češtiny („animal-heavenly“), kdežto druhý anglický překlad vkládá předložkovou

vazbu, a proto posiluje spíš umělecký aspekt vyjádření („with something animal-like from paradise“). Třetí anglický překlad („with something almost as savage as paradise“) osvobozuje větu od výrazu „zvířecí“, ale přitom snižuje tvrdost českého originálu, která vznikla sloučením tak odlišných slov, jako jsou „rajský“ a „zvířecím“. Dále do věty vkládá pejorativní smysl tím, že nahrazuje slovem „savage“ neutrální anebo i kladný výraz „animal“. Francouzský překlad uvádí variantu jenom pomocí adjektiv, ale využívá aliteraci s písmenem „p“: „qui exhale quelque chose d’animal, presque paradisique“. Fakt, že tři ze čtyř překladů mohou zachovat smysl ve vztahu k motivu zvířat zmíněný v originálu, umožňuje čtenáři, aby určitě pochopil to, co se nachází v textu.

Konečně další srovnání se nabízí v posledních čtyřech verších, jimiž báseň postupně vrcholí. V případě čtvrté malé fráze „A vskutku“ první a třetí anglický překlad opět kopíruje český originál („And indeed“), druhý překlad však vyjádření v angličtině změkčuje použitím výrazu méně knižního, ale stále formálního „And actually“. Francouzský překlad opakuje tento smysl: „Et si vraiment“. V úplném závěru básně druhý anglický překlad pokračuje ve změkčování stylu, když prosté české slovo „dítě!“ překládá jako „Such a child!“. První a třetí anglický překlad a také překlad francouzský však používají jenom toto jediné slovo, a tak využívají jeho prostoty a emfáze.

Zmrtvýchvstání

Stanislavu Zedníčkoví

Že po tomto životě zde mělo by nás jednou vzbudit
úděsné ječení trub a polnic?
Odpust', Bože, ale utěšuju se,
že počátek a vzkříšení všech nás nebožtíků
bude ohlášén tím, že prostě zakokrhá kohout...

To potom zůstaneme ještě chvíli ležet...

První, kdo vstane,

bude maminka... Uslyšíme ji,
jak tichounce rozdělavá oheň,
jak tichounce staví na plotnu vodu
a útulně bere z almárky kávový mlýnek.
Budeme zase doma.
(Holan 1965: 104)

První anglický překlad:

Resurrection

To Stanislav Zedníček

Is it true that after this life of ours we shall one day be awakened
by a terrifying clamour of trumpets?
Forgive me, God, but I console myself
that the beginning and resurrection of all of us dead
will simply be announced by the crowing of the cock.

After that we'll remain lying down a while...
The first to get up
will be Mother... We'll hear her
quietly laying the fire,
quietly putting the kettle on the stove
and cosily taking the teapot out of the cupboard.
We'll be home once more.
(Weissbort 1991: 40)

Druhý anglický překlad:

Resurrection

To Stanislav Zedníček

Isn't it so that after this life here the horrifying shriek
of trumpets is someday supposed to wake us up?
Forgive me, God, but I comfort myself

with the thought that the beginning and resurrection of all us
departed ones
will simply be announced by the crow of a rooster...

Then we'll remain lying down for a little while...
The first one to get up
will be Momma... We'll hear her
as she quietly makes the fire,
as she quietly puts the water on the stove
and gently takes the coffee mill from the cupboard.
Once again we will be home.⁴

Francouzský překlad:

Résurrection

à Stanislav Zednicek

Qu'après cette vie, ici, nous ayons une fois à nous éveiller
au mugissement terrible des trompettes et des clairons?
Pardonne-moi, mon Dieu, mais je me console
de ce que le signal de la résurrection de nous autres tous les défunts
sera tout simplement donné par le chant du coq...

Ensuite nous resterons au lit encore un moment...
La première à se lever
ce sera maman... Nous l'entendrons
faire silencieusement du feu,
mettre de l'eau sur le poêle, sans faire du bruit,
et prendre doucement le moulin à café dans l'armoire.
Nous serons de nouveau à la maison.
(Holan 1967: 83)

4) Překlad Clarice Cloutier.

Báseň Zmrtvýchvstání

Název Holanovy básně Zmrtvýchvstání z knihy *Bolest* nám připomene biblický příběh Ježíše. Oba anglické překlady, stejně jako překlad francouzský, napodobují název originálu („Resurrection“ a „Résurrection“), bez možnosti poukázat na jemný rozdíl mezi českými slovy „zmrtvýchvstání“ a „vzkříšení“.

Téma básně zužuje a převádí biblické, a tedy i všeobecné chápání zmrtvýchvstání až do intimní sféry domova, kde se nachází matka. Básníková volba slova „maminka“ zvyšuje důvěru tohoto portrétu, a tudíž slovo „maminka“ má být v překladu zachováno, což uskutečňuje francouzský i druhý anglický překlad („maman“ a „Momma“). První anglický překlad ale užívá slovo „Mother“, čímž formalizuje a poněkud ruší intimitu domácnosti, rys, který je v českém originálu díky deminutivům přítomen. Tento překlad však v takovém stylu nepokračuje, ale vrací se k důvěrnosti adverbem „cosily“, jež vyjadřuje české „útulně“, tam, kde druhý anglický překlad užívá ekvivalent „gently“. Konečně francouzský překlad poukazuje na třetí možnost stejného českého slova výběrem „doucement“, kde hraje roli rys měkkosti.

Na závěr srovnání překladů básně Zmrtvýchvstání uvedu zajímavé odlišnosti, které se vyskytují díky anglické kultuře v prvním překladu, jenž se liší od druhého anglického i francouzského překladu. Poslední čtyři verše zní v češtině takto:

jak tichounce rozdělává oheň,
jak tichounce staví na plotnu vodu
a útulně bere z almárky kávový mlýnek.
Budeme zase doma.

Sledujme anglickou variantu „laying the fire“ versus americkou „makes the fire“. Tento drobný rozdíl mezi anglickými slovy nikterak nezasahuje do českého originálu. První anglický překlad však používá synekdochu slovem „kettle“ místo slova „water“ a pokračuje nahrazením „kávého mlýnku“ výrazem „teapot“. Obě slova, „kettle“ a „teapot“, vyjadřují anglickou tradici pití čaje, který v Anglii dodnes zůstává důležitější než káva. Tuto transpo-

zici zdůvodňuje to, že George Theiner překládal na základě britské angličtiny. Francouzský překlad si však také hraje s jemností jazyka používáním dvou možností – slovo „tichounce“ překládá „silencieusement“ i „sans faire de bruit“. Na rozdíl od anglických překladů francouzský překlad mění paralelní strukturu, což dává těmto veršům dynamičnost, neboť se vyhýbá opakování slova „silencieusement“, které nemá lehkost, jež se nabízí v českém originálu díky slovu „tichounce“.

Nejdůležitější je však to, že všechny tři překlady vedou čtenáře ke stejnému bodu, kam nás původně vedl originál – domů. Svedení biblické události do samého srdce domova umožňuje umístění posledního slova. Druhá anglická varianta a francouzský překlad jsou založeny na stejném základu, co se týče syntaxe: za „Budeme zase doma přináší“ „Once again we will be home“ a „Nous serons de nouveau à la maison“. Přinejmenším možná z důvodů intonačních, první anglický překlad však převrací slovosled, aby se důraz změnil.

Závěrem si položíme otázku, zda se čtenář po přečtení několika překladů Holanových básní „ocitá ve zcela jiném zorném úhlu“ (Pešat 1966: 5). Holanovo poselství i navzdory překladatelské licenci pokračuje pomocí překladů, které nás přenášejí mentálně i psychologicky na jiné místo, než na jakém jsme se nacházeli předtím, než jsme se s básní setkali. Dochází k pravidelné symbióze nejenom mezi autorem a čtenářem, ale také mezi různými verzemi Holanových básní.

Charakteristika Holanova díla jako „intelektuální destilace“, kterou vyslovil Alfred French (1969: 100), se rovněž může týkat překladů jeho básní. Rozdíly při destilaci alkoholu způsobují různorodost barevných škál nápoje, je k tomu třeba světlo, dekanter a trpělivost. Podobně se děje i s překlady do cizích jazyků – jejich rozbor osvětluje rozdílné úrovně objektivního i subjektivního chápání toho, co Holan chtěl předat, nebo toho, čemu lidé z jeho slov porozuměli, spolu s jejich kulturními zvyky a transpozicí do odlišných zeměpisných, ale někdy i sémantických kontextů.

Literatura

HOLAN, Vladimír

1963 *Noční hlídka srdce* (Praha: Československý spisovatel)

1964 *Na postupu* (Praha: Československý spisovatel)

1965 *Bolest* (Praha: Československý spisovatel)

1967 *Douleur*, překl. Dominique Grandmont (Honfleur: P. J. Oswald)

1968 *Une nuit avec Hamlet*, překl. Dominique Grandmont (Paris: Gallimard)

1985 *Mirroring: Selected Poems of Vladimír Holan*, překl. C. G.

Hanzlíček a Dana Hábová (Middletown: Wesleyan University Press)

1994 *Histoires*, překl. Dominique Grandmont (Genève: Metropolis)

1999 *Noc s Hamletem. A Night with Hamlet*, překl. Jarmila a Ian Milnerovi (Praha: Academia)

CONTEMPORARY EAST EUROPEAN POETRY

1993 *Contemporary East European Poetry: An Anthology*,

ed. G. Emery, překl. B. Volková a A. Durkin (New York–Oxford: Oxford University Press)

FRENCH, Alfred

1969 *The Poets of Prague: Czech Poetry between the Wars*

(London–New York–Toronto: Oxford University Press)

JUSTL, Vladimír

1966 Dva světy, in *Dva světy. Dvakrát pět básní z rukopisu Jaroslava Seiferta a Vladimíra Holana* (Šumperk: Okresní knihovna – Osvětový dům), s. 28–30

1969 (Doslov), in V. H.: *Matka* (Praha: Československý spisovatel)

1985 in V. H.: *Mušle, lastury a škeble...* (Praha: Československý spisovatel)

PEŠAT, Zdeněk

1966 Hodina mezi všedností a tajemstvím, *Literární noviny*, č. 13, s. 5

WEISSBORT, Daniel

1991 *The Poetry of Survival* (London: Anvil Press Poetry)

Clarice Cloutier, PhD., M. A., M. St., Univerzita Karlova, Praha